

DOCUMENTACIÓ HISTÒRICA DE L'ARXIU MUNICIPAL DE POLLENÇA

ISABEL GARAU LLOMPART i JUAN JOSÉ RIERA FERRER

L'organització i l'inventari de la documentació de l'Arxiu Municipal de Pollença es dugueren a terme entre els anys 1984 i 1987, dins del Pla d'Organització d'Arxius Municipals del Consell Insular de Mallorca¹.

Això no obstant, l'Arxiu havia estat objecte de treballs anteriors. El primer del qual hom té notícia és degut a mossèn Mateu Rotger, a la recta final del segle passat i segurament com a condició *sine qua non* per a l'elaboració de la seva meritíssima *Historia de Pollensa*². Després, En Jaume Lladó i Ferragut, els primers anys de la dècada de 1940, per encàrrec de la Comissió Gestora encoratjada pel Patronat per al Foment dels Arxius, Biblioteques i Museus, n'inicià els treballs assenyalant-hi que ja no restava res de l'organització anterior. Únicament s'ocupà de la Secció Històrica, i els resultats foren publicats al *Catálogo de la Sección Histórica del Archivo Municipal de Pollensa y de las Curias de los Templarios y Hospitalarios de San Juan de Jerusalén*, instrument de descripció en la línia vigent aquell temps, però al qual la diferent concepció metodològica i el decurs del temps, els trasllats desordenats, els ingressos irracionals i la manca de personal destinat a aquest servei, s'han encarregat de causar un gran desmèrit. Assenyalam l'existència d'un llibre registre de l'Ar-

xiu de l'any 1927?, que probablement és conseqüència de les disposicions administratives de l'època, les quals obligaven els secretaris a fer-ne inventari i enviar-lo al governador civil.

No ens ha de sorprendre, doncs, que, havent transcorregut uns altres quaranta anys des d'aquella darrera organització, l'Arxiu presentàs una panoràmica desencoratjadora; que quasi no hi restassin vestigis del treball del senyor Lladó, ni que fos molt difícil d'accedir a la informació, a causa dels irremediabls condicionaments que pateixen els Arxius Municipals —cosa que, com que és evident, no cal remarcar—. Aquesta situació requeria una necessària revisió, que fos feta des de l'òptica actual, de tots els documents que hi eren guardats. Tasca llarga i complexa, no solament per les deficientes condicions de conservació, sinó també per l'aspecte qualitatiu i quantitatiu del fons, ja que ens trobam davant d'un dels més rics arxius municipals mallorquins, cosa ben detallada a l'inventari, que encara és inèdit³.

La documentació abasta en conjunt un llarg període que s'estén des del segle XIII fins a l'any 1986. S'hi comprèn la documentació produïda i rebuda per l'Ajuntament al llarg de la seva història, així com per altres institucions, com és ara l'Orde del Temple i de Sant Joan de Jerusalem, entre d'altres, les quals compliren un paper molt important en la història de Pollença des de la Baixa Edat Mitjana; i això, per raons diverses, s'ha conservat a l'Arxiu Municipal.

Fons documental

Ocupa en la seva totalitat uns 350 ml i es troba emplaçat al mateix Ajuntament i en dependències del convent de Sant Domingo, atesa la incapacitat de l'antic dipòsit per albergar la totalitat de l'Arxiu, a l'espera que l'Ajuntament disposi d'un local capaç d'acollir tot el conjunt. S'ha d'assenyalar també que l'arxiu de la Secció d'obres, encara que es troba en el mateix Ajuntament, ocupa un local distint de la resta, a causa del volum de documentació que genera, fruit del creixement urbanístic de la zona aquestes darreres dècades.

La documentació que descrivim tot seguit és la produïda per l'antiga Universitat, la qual durant segles va regir la vida del municipi i d'aquelles altres institucions que, per la seva antiguitat i caràcter seriat, es revesteixen d'un marcat interès per a la investigació històrica. El període que hi descrivim s'estén des de final del segle XIII fins al segle XIX, pel fet que no es produí una ruptura sistemàtica amb l'antic sistema de govern i els ajuntaments, sinó mes tost uns canvis graduals, amb l'aparició consegüent de nous tipus documentals, o la refundició amb altres.

Cal remarcar-hi les sèries: «Llibres de jurats» i «Llibres de determinacions de consells», les quals contenen les actes de deliberacions i acords dels jurats des de 1377 fins a 1698, amb una cronologia quasi ininterrompuda.

La sèrie denominada «Sentències dels jurats» ens informa sobre les competències que aquests varen tenir en matèria de termes, límits i camins, des de 1319 a 1445.

Pel que fa al nomenament de càrrecs municipals, hi ha documentació, encara que amb força llacunes, de 1424 a 1807. Se n'ha de remarcar el denominat *Llibre de les obligacions i fermances dels batles, clavaris, almoyners, botiguers, llevadors i altres*, dels anys 1668 a 1712.

També hi trobam disposicions emeses i rebudes per la Universitat, com són ordenances, reials instruccions, cartes reials, edictes, reglaments, etc.

La documentació sobre defensa és ben escassa i no seriada, i conté ordres sobre defensa, dels anys 1428 a 1464, i un inventari d'armes de 1538 a 1560.

S'hi troba així mateix documentació sobre censos, com els capbreus de censals de 1466 a 1570, les quitacions de censals de 1661 a 1876, i d'altra documentació diversa.

La documentació sobre almoines és abundant, especialment els denominats «Llibre llevador de les almoines», que s'estenen des de 1562 a 1822, així com una altra documentació sobre l'administració de l'almoina, capbreus i censals. Dins d'aquesta mateixa secció destacam diversos llegats a favor dels més necessitats, com el llegat de Pere Cerdà, del canonge Joan Borràs i del canonge Fàbregues.

De la Secció econòmica assenyalam el clavari, amb nombroses sèries i una cronologia ben contínua, com els albarans del clavari dels anys 1668 a 1811, els llibres de clavaris de 1329 a 1852, entre els quals n'hi ha un, de l'any 1378-1379, que conté diversos assentaments d'escriptura aljamiada. Els «Llibres d'albarans», de 1668 a 1811, i les «Pòlisses del clavari». Aquest, en haver-ne acabat el mandat, havia de presentar balanç de la gestió amb la fiscalització consegüent dels oïdors de comptes. La documentació dels oïdors de comptes comprèn diverses sèries, des del segle XV fins al XVIII. El clavari, fins a l'any 1387, tengué, a més, la responsabilitat de l'alfòndec (quartera), que posteriorment fou administrat pel botiguer. Entre la documentació de caràcter impositiu, assenyalam els «Llibres del Morabeti» de l'any 1420 i les nombroses sèries de talles, com la comuna o ordinària, la general, de guardes, de la salut, la talla reial, que abasta els anys 1393 a 1852, etc.

Dels càrrecs de l'antiga municipalitat, destacam el mostassaf, creat oficialment a les parròquies foranes l'any 1343, que, entre els fons d'arxius municipals coneguts fins avui, representa una sèrie que, per la seva continuïtat cronològica (1393-1612), tal volta és única.

En aquest mateix sentit, mencionam els «Llibres del sequier», l'oficial encarregat de la distribució de les aigües i de la resolució dels conflictes que se susciten per aquesta temàtica, des de 1490 a 1793; i els «Llibres de les aigües de Ternelles», de 1570 a 1810.

Cúria Reial

Els batles, en el municipi medieval, eren els delegats del poder reial com a administradors de justícia. A Pollença el batle exercia jurisdicció civil i criminal i tot mer i mixt imperi, queixes i demandes civils, imposició de «bans», provisió de tutories i curadories, i emetia sempre sentència en haver oït el parer dels prohoms. En els assumptes criminals instruïa solament informació sumària, segons la qual decidia el veguer forense, les sentències eren apel·lables al governador.

D'aquesta secció hi ha un ric fons amb nombroses sèries, reflex de les diferents activitats del segle XIV al XIX.

Està format per unes 479 unitats arxivístiques entre llibres i lligalls. La sèrie de llibres comuns és força nombrosa i s'estén de 1334 a 1492; els «Llibres d'adjudicacions», de 1432 a 1465; els de «Drets Reials», de 1592 a 1682; «D'empares», de 1397 a 1419; «D'enquestes o inquisicions», de 1317 a 1448; els de «Judicis», 1371-1397; «Manaments», de 1370 a 1779; «D'obligacions», de 1337 a 1452; «Penyores», de 1384 a 1770; «Provisions i sentències», de 1425 a 1770; «Llibres de *querimoniarum*», 1361-1433; «Llibres de segrets», 1523-1779; «Subhastes», de 1376 a 1717; «Suplicacions», 1378-1720; «Tutories», de 1348 a 1771.

Entre aquests llibres de caràcter judicial, feim menció del *Llibre del plet entre la Universitat de Pollença i l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem sobre la jurisdicció*,

el qual conté testimoniatge del llarg contenciós entre les dues institucions; és de 1411 a 1433.

Dels lligalls, una sèrie bastant nombrosa de fulls solts, que recullen assumptes diversos tractats per la Cúria; diligències judicials i correspondència, dels segles XIV al XIX.

Arxius particulars i d'altres institucions

Orde del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem.

Com hem indicat abans, a l'Arxiu Municipal hi ha documentació de l'Orde del Temple i dels hospitalaris de Sant Joan de Jerusalem.

La presència dels templaris a Pollença es remunta a la Conquesta, empresa en la qual participaren; com a recompensa, el rei els donà cent vint-i-dues alqueries, que després foren ampliades amb la compra d'altres propietaris pertanyents a porcioners i repobladors.

Hi exerciren jurisdicció civil i eclesiàstica, la primera de les quals, després de moltes vicissituds, restà subordinada al poder reial, i, l'eclesiàstica, al bisbe.

L'any 1312 fou suprimida l'orde i els hospitalaris se'n subrogaren els drets; mantingueren litigis per conflictes jurisdiccionals amb els representants del poder reial, fins aconseguir l'any 1400 el sistema de pariatge, que poc temps després fou revocat pel rei Martí, el qual els va privar de tot mer i mixt imperi.

Els hospitalaris conservaren els seus béns fins a 1826, quan per disposició reial passaren a ser administrats per la Reial Hisenda.

Aquest fons, d'un volum considerable, malgrat que sigui incomplet i estigui dispers, és el testimoniatge que resta de la presència a Pollença d'aquests ordes per espai de set segles.

Les notícies sobre la fragmentació de l'arxiu ens són conegudes per mitjà de Jaume Lladó, el qual, sense donar-ne dates concretes, afirma que es trobava totalment custodiat a l'Ajuntament, però que, per disposició de l'Arxiu General de Protocols, una part corresponent al protocol del notari Cifre fou traslladada a Inca, on romangué sota la guarda del notari-arxiver durant molts d'anys. Després passà a l'Arxiu Històric del Regne de Mallorca. La documentació de la Cúria sembla que voluntàriament o involuntàriament s'escapà del dit ordre, encara que el trasllat es degué fer de pressa, ja que també hi hem notat la presència de documentació notarial.

Aquesta documentació, juntament amb la de la Cúria Reial, ens ha causat una gran dificultat a l'hora de descriure-la, perquè la tipologia és la mateixa i ha resultat ben difícil de discernir, cosa que s'agreuja pel fet de trobar-se mesclats uns llibres i uns altres.

La documentació comprèn: «Actes notariais», el llibre més antic de les quals és de l'any 1298, i van fins a 1840. «Capbreus de censos», de 1464 a 1713, «Fadigues», 1345-1347; «Correspondència», segles XIV-XVI; «Diligències judicials», del segle XIV al XVII; «Llibres comuns», 1303-1480; «Llibres d'adjudicacions», 1487-1508; «Llibres d'empares», 1330-1442; «Llibres d'enquestes o inquisicions», 1322-1397; «Llibres d'obligacions», 1338-1454; «Llibres de provisions i sentències», 1508-1763; «Llibres de *querimoniarum*», 1343-1359; «Llibres de subhastes», 1339-1709; «Llibres de suplicacions», 1335-1616; «Llibres de tutories», del segle XIV.

Cúria del bisbe

Hi ha a més documentació de la Cúria del Bisbe, que, malgrat que és escassa, s'hi ha conservat. Destacam l'anomenat *Liber domini episcopi maioricensi*; llibres comuns; llibres d'empares; llibres de manaments; llibres d'obligacions; i llibres de suplencions, dels segles XIV al XVIII.

També hi ha documentació de la Parròquia de 1417 a 1823. Conté un llibre de fàbrica de l'església parroquial, inventaris, comptes i d'altra documentació.

Comprèn, a més, alguns documents del convent de Sant Domingo i del gremi de Paraires.

Relació sumària de la documentació històrica

UNIVERSITAT

—Bans i edictes	1785-1786
—«Libro de veredas y requisitorias»	1767-1825
—Ordres i disposicions	1616-1836
—Llibres de jurats i determinacions de Consells	1377-1690
—Nomanaments de càrrecs municipals	1424-1807
—Llibres d'obligacions i fermances dels batles, mostassafs, clavaris, almoiners, botiguers, llevadors i altres	1668-1712
—Diputats i síndics personers	1766-1816
—Sentències dels jurats	1319-1445
—Inventaris d'armes	1538-1560
—Ordres sobre defensa	1428-1464
—Censals	1466-1876
—Almoines	1444-1822
—Llegats	1565-1828
—Llibres del sequier	1490-1793
—Llibre de les aigües de Ternelles	1570-1810
—Llibres del mostassaf	1393-1612
—Albarans del clavari	1668-1811
—Llibres de clavaria	1329-1790
—Pòlisses del clavari	1588-1851
—Sentències dels oïdors de comptes	1535-1746
—Cadastres	S. XIV i 1694-1865
—Estims	1450-1818
—Morabetí	1420?
—Talles	1393-1852

CÚRIA REIAL

Actuacions diverses	S. XIV-XIX
Comptes	1382-1820
Correspondència	1300-1846
Diligències judicials	S. XIV-XVIII
Expedients de «limpieza de sangre»	1787-1827
Inventaris de béns	1362-1790

Llibres comuns	1334-1492
Llibres d'adjudicacions	1432-1465
Llibres de drets reials	1592-1682
Llibres d'empares	1397-1419
Llibres d'enquestes o inquisicions	1317-1448
Llibres de judicis	1371-1397
Llibres de manaments	1370-1779
Llibres d'obligacions	1337-1452
Llibres de penyores	1384-1770
Llibres de provisions i sentències	1425-1770
Llibres de <i>querimoniarum</i>	1361-1433
Llibres de segrests	1523-1779
Llibres de subhastes	1376-1717
Llibres de suplicacions	1378-1720
Llibres de tutories	1348-1771
Llibre del plet entre la Universitat de Pollença i l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem sobre la jurisdicció	1411-1433
Resolucions judicials	1582-1836
Rúbriques	1590-1720

CÚRIA DEL TEMPLE I DE L'HOSPITAL DE SANT JOAN DE JERUSALEM

Actes notariais	1298-1840
Capbreus de censals	1464-1713
Censals	1702-1750
Fadigues	1345-1347
Inventaris	1362-1375
Correspondència	S. XIV-XVI
Diligències judicials	S. XIV-XVIII
Llibres comuns	1303-1480
Llibres de comptes	1376-1377
Llibres d'empares	1330-1442
Llibres d'enquestes o inquisicions	1322-1397
Llibres de judicis	1398-1423
Llibres de manaments	1343-1763
Llibres d'obligacions	1338-1454
Llibres de provisions i sentències	1508-1763
Llibres de <i>querimoniarum</i>	1343-1359
Llibres de subhastes	1339-1709
Llibres de suplicacions	1335-1616

NOTES

¹ *Aportaciones para una guía de los archivos de Baleares*: comunicaciones presentadas a la VII Conferencia Internacional de Estudios Mediterráneos, Sóller 1983. Palma de Mallorca: Institut d'Estudis Balàrics, 1983. F. Riera. *Els arxius municipals de Mallorca*: classificació dels seus fons documentals. Palma de Mallorca: Consell Insular de Mallorca, 1987.

² M. Rotger. *Historia de Pollença*. Palma de Mallorca: Amengual y Montaner, 1897-1906. En 3 vd.

³ I. Garau Llompart; J. J. Ricra Ferrer. *Inventari de l'Arxiu Municipal de Pollença*. Mecanografiat, en curs de publicació.